

Ik kom tot HERBERT SCHÖFFLER, dien de godsdienst-sociologische studiën van TROELTSCH en WEBER ³¹⁾ er toe brachten, verwante onderzoekingen te beginnen op litterair-historisch gebied. Daaraan danken wij zijn *Protestantismus und Literatur* (Leipzig, 1922). Nieuwe wegen naar de Engelsche letterkunde der 18de eeuw, zoo dient hij zijn boek verder aan. Want verrassende uitzichten, roemt hij, hebben zich voor hem geopend: uitzichten op de gansche Europeesche literatuur-ontwikkeling. De bekende groote feiten uit het geestelijk leven der 18de eeuw: de verzwakking van het classicisme, het ontstaan van den moraliseerenden roman en het verwante betoog, het opkomen der gevoelspoëzie, de maatschappelijke en cultureele stijging van de burgerklasse, de achteruitgang van het dogmatisch en bijbelsch christendom, de algemeene zucht tot filosofie, kortom de Aufklärung en de prae-romantiek, zet SCHÖFFLER, op grond van een zéér omvangrijk statistisch materiaal, dat over drie eeuwen Engelsche literatuur- en kerkgeschiedenis gaat, in een nieuw verband, onderling en met wat voorafging. De ontzaglijke toeneming der „schöngeistig-weltliche“ literatuur, en den doorgaans moralistischen geest daarvan, schrijft hij toe aan de openstelling voor dergelijke lectuur van de groote, calvinistisch-puriteinsche volkslagen, dissenters en anglicanen, die tot nog toe daarvan nauwelijks waren aangeraakt. De verslapping van het dogmatisch geloof en van de vroeg-protestantsche „ascese“, als hij het noemt, met het wegvallen van het volstrekte, schoon ongeschreven, verbod voor alle predikanten van actief aandeel aan dergelijke literatuur waren daarvan de oorzaak. De catastrofe van Salters' Hall ³²⁾ was het centrale punt; dat de meerderheid der presbyterianen de onderteekening der confessie verwierp, bewees de ineenstorting der oude calvinistische wereldbeschouwing voor aller oogen. Doch de behoefte aan stichting en herderlijke leiding verdween maar niet zoo plotseling; en de geest en het milieu van de pastorie bleven werken of nawerken in de auteurs: de predikanten en hun kinderen. Zoo denkt SCHÖFFLER in één slag alle toenmalige stoffen en motieven te kunnen verklaren: natuur, nacht, eenzaamheid, kerkhof, dood; nationaal verleden, volksleven, dialect, bijgeloof, volkspoëzie, de keltische overleveringen. Zoo beteekenen DEFOE, YOUNG, RICHARDSON, MACPHERSON e. t. q., met hun geweldigen invloed ook op het continent, in den grond niet anders dan het vrij komen van alles, wat tot nog toe in het kerkelijk verband had opgesloten gezeten.

Eén verdienste kan SCHÖFFLER nog het strengste calvinisme, dat in 16de en 17de eeuw den toon had aangegeven, toekennen: de predikanten hebben met allen ijver de belijders tot een lezend volk gemaakt; en zoo het lezerspubliek der 18de eeuw gevormd. Maar wat zij het te lezen gaven, was niets dan Bijbel, martelaarsboek, dogmatiek en piëtisme. Millioenen hebben er geleefd en zijn gestorven zonder eenige belletrie. Zoolang het zuivere Calvinisme heerschte, in Engeland of ook in andere landen, is daar in „wereldlijk-schoone“ letteren, of éénige zinnen-cultuur, nooit iets noemenswaards verricht ³³⁾. Ja, voorgoed schijnt zulk een volk wel aesthetisch neergedrukt; nog weet de Engelsche middenstand niet zuiver kunstzinnig te oordeelen. Duitschland heeft er ook onder geleden, schoon niet zoo veel. Frankrijk het minst.